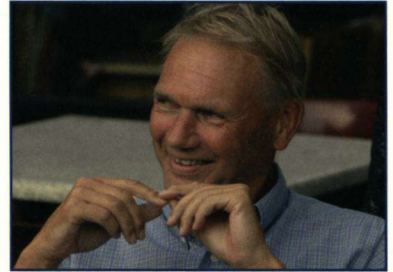

“Het gaat mij niet om de soorten, maar om het systeem”

Froukje Rienks

Onderzoeker Freek Niewold is sinds eind november met pensioen. Kort daarvoor sprak Zoogdier met hem over zin en onzin van muskusrattenbestrijding, herintroductions, hekkenklimmende lynxen en het belang van natuurlijke processen.

Wat was uw allereerste zoogdieronderzoek?

Eind 1969 begon ik met mijn eerste baan bij het RIN (Rijksinstituut voor Natuurbeheer, red.) in de groep van Jan van Haften. Oprukkende hondsdoelheid was toen het probleem. De vos werd fel bestreden. Er was zelfs nog een premie voor geschoten vossen. Wij wilden echter meer over de populatiedynamica en zijn sociale gedrag weten. Daarom pasten we radio-telemetrie toe, in het eerste telemetrie-project van Europa. De techniek kwam uit de Verenigde Staten en was ontwikkeld voor de ruimtevaart. De vossenhalsband had een bereik van 500 tot 700

meter en hield het ongeveer een half jaar uit. Dat vonden we toen al geweldig! Nu implanteren we bij otters zendertjes met een bereik van twee kilometer en een levensduur van meer dan een jaar. Maar technisch ging het niet direct goed. De zenders waren te groot, de vossen beten ze stuk en vooral: de batterijen waren niet betrouwbaar. Toen zijn we naar een pacemakerproducent in Arnhem gestapt en kregen we betere batterijen, plus een batterijtestprogramma. Daarmee hebben we een enorme sprong vooruit gemaakt. De telemetrietechniek is geweldig. Je kunt diersoorten bestuderen die je vrijwel niet te zien krijgt. Bij otters merk je dat nog steeds: als de zender uitvalt, weet je opeens niets meer.

Freek Niewold in 1972 per vliegtuig op zoek naar een 'verdwaalde' vos. Foto: Alterra

Waarom zoogdieren?

'k Ben vrij breed hoor: ik heb bijvoorbeeld ook korhoenders en rivierkreeften onderzocht. Tijdens mijn studie biologie in Groningen heb ik gepleit voor ecologie en natuurbeheer in de opleiding. Ik was gegrepen door sociaal gedrag en biologische processen. Evolutie is bijvoorbeeld geen theorie, maar een proces. Bij de vossen dacht ik eindelijk natuurlijke processen te bestuderen. Op de Veluwe leek dat wel zo, maar daar omheen werd veel geschoten. Het was dus moeilijk te achterhalen wat de populatiegrootte nu echt bepaalde. Hier ontstond mijn drive: het is toch van de gekke, dat we de natuur niet meer goed kunnen bestuderen?

Sindsdien probeer ik me zoveel mogelijk op die natuurlijke processen te richten. Je hebt nu

de biodiversiteitstrend met soortjes vasthouden, landschappen behouden. Maar het gaat niet om het aantal soorten dat je op een vierkante meter hebt. Probeer toch zoveel mogelijk negatieve invloed van de mens uit te sluiten! Dat is zelfs in Nederland te proberen, bijvoorbeeld in de uiterwaarden. De Veluwe is voorgedragen voor de Werelderfgoedlijst, maar ik pleit er al jaren voor om een deel ervan te bebouwen. Aan soorten verlies je niet veel. De 'overlanden' liggen hoog, en die hebben we tot natuur gepromoveerd omdat het te arm was voor landbouw. Terwijl het beekdal ecologisch het interessantst is en juist daar wordt gebouwd. De waterspiegel stijgt, het land daalt, er komt meer regen en het weer wordt onvoorspelbaarder. Er moet een toekomstvisie komen: nieuwbouwlocaties zouden niet meer op lage landen maar alleen op de zandgronden mogen komen. We moeten wel een deel van de Veluwe bewaren en dat zo natuurlijk mogelijk beheren en met beek- en rivierdalen verbinden. Verder moeten we nu echt werk maken van verbindingen met de polders. Dan kunnen de grote zoogdieren weer trekken van de Oostvaardersplassen via de Veluwe naar Duitsland. Nu kunnen we dat nog regelen, voordat alle ruimte vergeven is. En je hebt ook een predator nodig. Dit strijden voor meer natuurlijke processen houdt me bij het werk op de been. Maar het geeft ook wel eens teleurstellingen.

"We moeten niet overal de muskusratten een kopje kleiner maken". Foto: Alterra

Over natuurlijk gesproken: moeten we in Nederland doorgaan met het bestrijden van muskusratten?

Dat is een 'nieuwkomer' en we krijgen hem niet meer weg. Ik vind dat de bestrijding op een normale manier moet plaatsvinden: alleen daar waar nodig de schade beperken, maar ze niet overal een kopje kleiner maken. In de praktijk werkt het vaak al zo. Dijken lopen overigens nauwelijks risico.

De bestrijding houdt de populatie muskusratten in de groeifase. Als je predatoren een kans geeft, verwacht je na die piek een afvlakking. In Oost-Europese landen zoals Tsjechië, Polen en de Baltische staten zijn de muskusrattenpopulaties zelfs op natuurlijke wijze gedecimeerd. De bestrijdingsorganisatie in ons land is verkokerd. Al vijftien jaar is er geen onderzoek meer gedaan. Overal in het land staan (meestal niet-selectieve) vangmiddelen en de 300 à 400 vangers krijgen sterkere en steeds meer vallen, tot wel 200 per persoon. Het wordt nu een zootje in het veld. Het moet anders en het kan ook anders; én met minder geld. Eerst moeten we een proefgebied aanwijzen en daar helemaal niet bestrijden, maar het lukt nog niet om dat rond te krijgen. Jammer dat de VZZ hier geen standpunt over inneemt.

De bever terug in Vlaanderen: wat was uw reactie?

In Vlaanderen hebben ze de bevers gewoon 'onder de arm genomen' en uitgezet. Hetzelfde was al gebeurd in Wallonië. De bevers komen uit een herintroductieproject in Beieren, waar dieren die schade veroorzaken worden weggevangen. Ik had meegewerkt aan een voorbereidend onderzoek voor een eventuele officiële herintroductie in de beekdalen rond Leuven. Het leek heel geschikt, maar het werd tegengehouden. Toen hebben een aantal mensen zelf bevers uitgezet. Dat ging eigenlijk vrij open, met de bouw van kunstburchten ter voorbereiding. Zenders hebben ze niet gekregen, maar dat is ook niet nodig. Eigenlijk was het geen probleem zo, je kunt toch niet iedereen overtuigen. Bij een herintroductie is het normaliter een hele poppenkast. Bij bodemorganismen, planten en amfibieën wordt nergens naar getaald, maar zodra het dier groot is...

***Een van de nieuwste otters van Nederland klom afgelopen zomer haar vrijheid tege-
moet in de Rottige Meenthe in Friesland.***

Foto: Hugh Jansman.

En hoe gaat het met de herintroductie van de otter in Nederland?

De reproductie van de otter gaat beter dan we verwacht hadden op grond van de literatuur. Maar we hebben te weinig otters uitgezet, omdat er te weinig beschikbaar kwamen. De wildvang werd stopgezet en er zijn nog te weinig geschikte dieren uit gevangenschap. Maar het echte probleem is eigenlijk het succes. Er zijn door de natuurlijke aanwas te weinig vrije plekken voor bijplaatsing over. Het verlies van genetische diversiteit is daarom een punt van zorg, want er zijn maar een paar dominante mannetjes. De subadulte mannetjes trekken weg: ze zijn van Zwolle tot over de grens in Duitsland teruggevonden. In het kerngebied van de Weerribben en de Wieden benutten otters vooral de wateren, maar trekotters gaan over het land. Zo worden teveel otters doodgereden. Er moeten dus veel meer faunapassages komen met rasters om de dieren er naartoe te leiden. Als je in Nederland andere dieren dan alleen honden en katten wilt, dan moeten er sowieso meer ecoducten, faunapassages en rasters komen. Ook in de kerngebieden van de otters

moeten we de kwaliteit verder verhogen: denk aan natuurlijke oevers (op begraasde oevers komen geen otters), waterkwaliteit en fuikensterfte (voorzetnetjes of misschien elektrisch vissen). Verder zijn otter en bever geen moeilijke soorten. In tegenstelling tot korhoen, hamster en rivierkreeft, die een meer specialistisch biotoop vereisen.

Eerder stelde u, dat vóór de otter eerst de bever uitgezet had moeten worden in de Weerribben. Waarom?

In landen waar bevers het goed doen, zie je otters volgen met sterk oplopende dichtheden. Otters profiteren van beverdammen en -vijvers. In strenge winters trekken de otters naar open water zonder ijs. Maar dat is er bij ons alleen bij sluizen en kwel, en trekken is risicovol. Daarom worden wel pompen ingezet om het water ijsvrij te houden, maar otters maken ook gebruik van ijsvrije beverburchten. Soms zitten ze er samen met de bevers in. Bevers zijn namelijk redelijk tolerant. Daarnaast zijn bevers beter te zien voor het publiek.

En kan de otter terugkeren in de Vlaamse Schelde?

Bevers hebben daar heel veel mogelijkheden, maar de overheden in Vlaanderen lijken niet te porren te zijn voor herintroducties. Voor otters zijn er veel putten en oude rivierarmen die er heel geschikt uitzien. Het zou interessant zijn om te kijken hoe de otter om zou gaan met eb en vloed in de Schelde! Wel zou je nog de water- en bodemkwaliteit en de infrastructuur moeten onderzoeken. Het gaat overal in Europa goed met de otter, dus waarom niet in Vlaanderen? In de Ardennen vind je overigens nog ottersporen. Men vermoedt dat het een soort corridor is tussen Duitsland en Frankrijk, maar ik denk dat er nog een paar zitten.

Wat zijn uw ervaringen met de Nederlandse overheid?

'k Heb diverse aanvaringen gehad met de overheid, omdat ik me met het beleid bemoeide. Zij willen tegenwoordig scoren. Zo kwam de staatssecretaris met haar eigen persfotograaf aan bij het uitzetten van de eerste otter, terwijl wij de pers zoveel mogelijk weghouden om stress bij de dieren te voorkomen. Het gaat meer om de publiciteit dan om de inhoud. Daardoor zijn ze ongelooflijk gevoelig voor ogenschijnlijk negatieve ontwikkelingen. Het

otterproject heeft bijvoorbeeld een jaar vertraging opgelopen, omdat bij de wildvang een of twee dieren zijn doodgegaan. Het was bekend dat er aan wildvang risico's zijn verbonden, dus een kwestie van evalueren en doorvoeren van verbeteringen. Maar de verantwoordelijke voor de wildvang, de directeur van St.lichting Otterstation, nam zijn verantwoordelijkheid niet en schopte toen heibel. De minister schrok van de negatieve publiciteit en de wildvang werd stopgezet zonder alternatief: en daarom is er nu te weinig genetische diversiteit bij de uitgezette otters. *(Niewold kan niet stil blijven zitten op zijn stoel.)* Het is kortetermijndenken. Daardoor is de overheid de laatste tien jaar minder betrouwbaar geworden.

De verhuisdozen staan klaar hier in uw kantoor bij onderzoeksinstituut Alterra in Wageningen. Houdt u zich ook na uw pensioen nog met zoogdieren bezig?

Voor het herintroductieproject van de otter zal ik nog één tot twee jaar veldwerk doen. Dat is spannend: zal de populatie het redden? De combinatie van radio-telemetrie en, wat we de afgelopen twee

jaar sterk ontwikkeld hebben, DNA-onderzoek aan uitwerpselen is een heel mooie. En ook zou ik nog eens bij de bevers willen kijken of hun sociale structuur de populatiegroei remt. Eigenlijk had ik eerder veel te weinig tijd om daar aandacht aan te schenken.

Heeft u adviezen voor het toekomstige zoogdierbeleid?
De VZZ zou wat actiever en 'agressiever' moeten worden en dat moet uitgaan van het bestuur. In plaats van geld verdienen met opdrachten, zouden ze zich in moeten spannen voor zoogdierbelangen. Over de vossenbestrijding hoor je de VZZ niet. Waarom praten ze niet met de vogelbeschermers? Ze moeten meer onderzoek entameren, vooral over plaagdieren. Verder had de VZZ aan de basis moeten staan van de bever-, otter- en hamsterherintroductie. Hun logo is nota bene een otter, maar ze hebben zich nooit laten zien. Het project zou bijvoorbeeld gediend zijn bij grotere druk op de realisatie van faunapassages, rasters en plaatsing van 'stopgrids' in visuiken. Het toch al kleine 'zoogdierland' is nu opgedeeld in aparte actieclubjes

De Rottige Meenthe, een van de uitzetgebieden voor otters in Nederland. Foto: Hugh Jansman.

voor otters, zeehonden en dassen: mede geboren uit onvrede over en onmacht bij de VZZ.

De overheid moet beter opletten wat biodiversiteit inhoudt en wat de definitie van natuur is. Natuur en cultuur moet je gescheiden houden. Dus bijvoorbeeld geen kreet als agrarisch natuurbeheer: dat is niet meer dan natuurvriendelijk boeren. Verder moeten we focussen op de grote natuurgebieden en die verbinden. Daar zie ik veel meer brood in dan in de Ecologische Hoofd Structuur. Het herstel van grote natuurlijke eenheden is essentieel. Daarvoor moet je bepaalde soorten inzetten, die niet meer van nature aan komen wandelen.

"De lynx doet het goed in Europa en je ziet geweldige effecten op de prooipopulaties". Foto: Rollin Verlinde

Welke soorten kunnen we verwachten bij toekomstige herintroducties?

Ik denk aan lynx, aan wisent -maar niet binnen kleine rasters en aan wilde kat. Lynx en wisent liggen veel meer voor de hand om te herintroduceren, want die soorten hebben we harder nodig. Verder is de Europese nerts een van de sterkst bedreigde zoogdiersoorten. Je kunt misschien nog aan de eland denken, of de berberaap van Gibraltar. Met de klimaatsverandering zou die primaat hier wel moeten kunnen aarden. De ultieme soort die hier terug zou moeten keren, is de beer. Maar in een dichtbevolkt land is dat waarschijnlijk een utopie.

Eigenlijk gaat het mij niet per se om de soorten, maar om het systeem. We missen bepaalde functies, zoals de predatoren bijvoorbeeld. De lynx doet het goed in Europa en je ziet geweldige effecten op de prooipopulaties. Op de Veluwe leven veel prooidieren en bovendien is ontzenuwd dat daar niet voldoende ruimte voor dit roofdier zou zijn. Lynxen kunnen in veel grotere dichtheden voorkomen als ze niet bejaagd worden, dus er past veel meer dan anderhalve lynx op de huidige Veluwe. Zo'n 20 tot 40 dieren zou moeten kunnen. Je hoeft het terrein niet meteen te verbinden met leefgebieden in andere landen, maar op termijn wel. Een probleem is, dat ze schapen en geiten ook lekker vinden en dat ze ver kunnen uitzwerven. Het grote voordeel is, dat ze over hekken kunnen klimmen wat wolven niet

kunnen. Toch moet je eerst een kundige haalbaarheidstudie uitvoeren, inclusief die problematiek en oplossingen daarvoor. De discussie over het aanzien en de dynamiek van 'het natuurlijke landschap' met het oog op het beheer, krijgt met dit soort herintroducties een geheel nieuwe dimensie. Vooral met de wisent erbij: die drukt nog wel eens een boom om. Wolven zou ik in principe ook wel terug willen, maar daar zie ik een hoop obstakels.

Verder lezen?

- www.otteralterra.nl
- Lammertsma, D.R. & F.J.J. Niewold, 2005. Muskusrattenbestrijding in Nederland: een quick scan naar nut, noodzaak en alternatieven. Wageningen, Alterra-rapport 1197.
- Lammertsma, D., F. Niewold, H. Jansman, L. Kuiters, H.P. Koelwijn, M. Perez Haro, M. van Adrichem, M.-C. Boerwinkel & J. Bovenschen, 2006. Herintroductie van de otter: een succesverhaal? *De Levende Natuur* (107) 2: 42-46.
- Niewold, F., 1993. Zoogdieren als bijvangst bij muskusrattenbestrijding. *Zoogdier* (4) 3: 15-20.
- Niewold, F.J.J., 1986. Food habits, spacing patterns and population dynamics of free-roaming rural domestic cats *Felis catus* L. 1758. *Lutra* 29: 145-187.

